

Інтеграція активності здійснюється особистістю без участі свідомості. Розвиток креативності неможливий без природної активності особистості, що виступає джерелом і засобом внутрішнього самоствердження й саморозвитку креативних властивостей майбутнього фахівця. Креативні властивості не можуть розвиватися в умовах традиційного навчання, що склалося в практиці вищої школи.

Таким чином, структурування предметного знання в підготовці майбутніх фахівців на принципах, що стимулюють природну активність, прагнення до самовдосконалення й саморозвитку їх, створення умов, що забезпечують волю вибору дій та способів рішення навчальних завдань, усвідомлення власного професійного росту забезпечують якісне утворення випускникам вищої економічної школи.

Е.О.Пильнік

ТВОРЧІ ТА ЕВРИСТИЧНІ ЗДІБНОСТІ СТУДЕНТІВ

В данной статье рассматриваются понятия творческой и эвристической деятельности, проанализированы понятия творческих и эвристических способностей и их компоненты.

The concept of creative and heuristic activity, creative and heuristic capabilities and their components is examined in this article.

Постановка проблеми. У зв'язку зі значними соціально-економічними та політичними перетвореннями, що відбуваються в Україні, особливо важливого значення набуває розвиток творчого потенціалу особистості. Суттєва роль у розв'язанні цієї проблеми належить системі освіти, де процес навчання має бути пронизаний ідеєю розвитку творчих та евристичних здібностей студентів, їх творчого розвитку та саморозвитку. Проте на практиці переважають репродуктивні форми та методи навчання майбутніх педагогів, недостатньо використовуються методи розвитку творчих можливостей, стимуляції активності та мотивації саморозвитку студентів.

Для вирішення зазначеної проблеми необхідним є використання адекватних форм та методів організації навчального процесу, які містять достатній потенціал для створення ситуацій розвитку евристичних здібностей студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку творчих та евристичних здібностей, творчої та евристичної діяльності досліджували такі педагоги та психологи, як В.І.Андреев,

Д.Б.Богоявленська, П.Я.Гальперин, В.В.Давидов, Т.О.Дмитренко, Ю.М.Кулюткін, В.І.Лозова, О.Н.Лук, О.М.Матюшкін, В.О.Моляко, Н.П.Пархоменко, Я.О.Пономарьов, Л.О.Савченко, О.Я.Савченко, В.А.Сластьонін, Л.Ф.Спірін, Н.Ф.Тализіна, Д.А.Троїцький, А.В.Хуторський та ін.

Мета статті: висвітлити значення розвитку творчих та евристичних здібностей для ефективності навчального процесу.

Результати дослідження. Завдання сучасної системи освіти – максимально розвивати творчі здібності студентів, виховувати у них самостійне, творче мислення. Розвиток творчих, евристичних здібностей ефективно відбувається у творчій діяльності, спеціально організованій викладачем у процесі навчання.

Під творчою діяльністю або творчістю звичайно розуміється “діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей” [9, с. 393]. За визначенням Л.С.Виготського, творча діяльність – це будь-яка діяльність людини, що створює дещо нове, все рівно, чи буде це створена творчою діяльністю будь-яка річ зовнішнього світу, чи відома побудова розуму або почуття, що живе та виявляється тільки в самій людині [3].

У своєму дослідженні ми дотримуємося визначення евристичної освітньої діяльності А.В.Хуторського: “евристична освітня діяльність – це діяльність, метою якої є участь студента в конструюванні всіх елементів власної освіти: значення, цілей, змісту, оптимального вибору форм і методів навчання, індивідуальної траєкторії освоєння освітніх областей і т.п.” [12, с.80]. Таким чином, евристична діяльність в себе включає:

1. Творчі процеси зі створення освітньої продукції в навчальних предметах.
2. Пізнавальні процеси, що неминучі та необхідні для супроводу творчості.
3. Організаційні, методологічні, психологічні й інші процеси, які забезпечують творчу та пізнавальну діяльність.

Іншими словами, евристична діяльність включає не тільки творчу діяльність, але і метатворчу (греч. meta – означає те, що “стоїть поза”), тобто методологічну та когнітивну діяльності, які “стоять поза” творчістю та забезпечують її реалізацію [12].

Творцем, так само як і інтелектуалом, не народжуються. Як відзначає Фергюсон, “творчі здібності не створюються, а вивільняються”. Усе залежить від того, які можливості надасть оточення для реалізації того потенціалу, який у різній мірі та в тій або

іншій формі властивий кожному з нас. Б.Олмо вважає, що “творчість є набутою навичкою, а не таємничим даром, з яким людина народжується на світ” [2, с. 34].

Організація творчої діяльності в навчальному процесі з одного боку спирається, а з іншого – створює умови для розвитку творчих здібностей. Традиційним є запропоноване Б.М.Тепловим наступне визначення здібностей: “індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої... які мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності...” [11, с. 10-11].

Досліджуючи природу творчості, вчені запропонували називати здібність, відповідну творчій діяльності, креативністю. У педагогіці під креативністю розуміють такі різноманітні здібності, як винахідливість, оригінальність, фантазію, інтуїцію, здатність до вирішення проблем і т.п. Акцентуючи процес творчої діяльності, В.М.Козленко дає наступне визначення креативності: креативність – пошуково-перетворююче ставлення особистості до самої себе, яке виявляється в пошуково-перетворювальній активності [4].

Креативність є основною, але не єдиною здібністю, що забезпечує евристичну освітню діяльність. Оскільки у результаті творчості й опосередкованої діяльності у студента неодмінно відбувається процес пізнання, то разом з креативною діяльністю здійснюється когнітивна. Для того, щоб креативні та когнітивні процеси мали загальну структурну основу та виражалися в загальноосвітніх результатах студента, необхідна організаційно-методологічна діяльність, здійснювана на базі його відповідних здібностей. До оргдіяльнісних здібностей відносяться такі якості, як цілеспрямованість, самовизначення, рефлексія та ін. [12].

У контексті нашого дослідження ми поділяємо позицію А.В.Хуторського, який під евристичними здібностями розуміє комплексні можливості студента у виконанні дій, спрямованих на створення їм нових освітніх продуктів [12]. Таким чином, триєдність таких сутностей, якостей людини, як когнітивність, креативність і оргдіяльність, складають основу того, що ми називаємо евристичними здібностями:

1) когнітивні (пізнавальні) якості – уміння відчувати навколишній світ, ставити питання, відшукувати причини явищ, позначати своє розуміння або нерозуміння питання та ін.;

2) креативні (творчі) якості – натхнення, фантазія, гнучкість розуму, чуйність до протиріч; розкутість думок і відчуттів,

рухів; прогностичність; наявність своєї думки та ін.;

3) методологічні (оргдіяльнісні) якості – здатність усвідомлення цілей навчальної діяльності й уміння їх пояснити; уміння поставити мету й організувати її досягнення; здібність до нормотворчості; рефлексивне мислення; комунікативні якості та ін. [12].

Ефективна творча самореалізація студента обумовлена ступенем розвитку окремих його евристичних якостей, таких як уява, фантазія, інтуїція. Уява, за визначенням М.Л.Смульсона, – це психічний (інтелектуальний) процес створення образів предметів, ситуацій, обставин шляхом установлення нових зв'язків між відомими образами та знаннями; психічний процес, який є надзвичайно важливим для розвитку творчості, творчого мислення [9]. Г.Сельє однією з провідних характеристик творчої особистості називає уяву [9].

Фантазія – природна якість людини, яка корениться в глибинах її особового потенціалу. Важливо, як вважає К.Г.Юнг, “відрізнити розумну фантазію від безглуздої”, якісні показники “розумної” фантазії: “оригінальність, послідовність, інтенсивність і витонченість фантазії, а також закладена в ній можливість подальшого втілення в життя” [12, с. 123].

Інша евристична якість – це інтуїція, тобто “швидке вирішення, що вимагає тривалої підготовки, здатність швидко розбиратися в складній ситуації і майже миттєво знаходити правильне рішення” [11, с. 318].

Творча самореалізація студента визначається його обдарованістю і талантом. Поняття обдарованості розвивається в поняттях “талант” і “геній”. Студента з високим ступенем обдарованості називають талантом, з найвищим – генієм. Творчим талантом А.Н.Маслоу називає загальну генеральну схильність людей робити все в творчій манері; додатково він визначає специфічну творчість в конкретній області діяльності, в якій виявлений талант, як можливість творити в цій області. Ми дотримуємося позиції А.В.Хуторського, який під обдарованістю студентів розуміє міру їх творчої самореалізації в освітній області. Чим більше студенту вдається виразити себе в тій або іншій області діяльності, тим більше обдарованим і талановитим в цьому напрямку його слід вважати. Обдарованість в даному значенні пов'язана з творчими можливостями та здібностями студента [12, с.126].

Навчання, що не ставить проблем перед думкою студента, не розвиває в ньому схильності до спостереження, дослідження й творчості, – не сприяє внутрішньому розвитку особистості студента й не визначає його зв'язку з новими цінностями культури. Для педагога

однаково важливо прищепити студенту і професійні навички, і негасиму жагу пізнання [5].

Традиційне навчання, в основі якого лежить опора на пам'ять, не сприяє ефективності розвитку мислення й пізнавальної активності студентів, не служить формуванню їх смаку, не ставить проблем перед їх думкою, не розвиває в них схильності до спостереження. Навчально-виховний процес, побудований на традиційному інформативному викладі матеріалу, приводить до того, що студент втрачає допитливість до дійсності, науки, мистецтва, самого себе. У результаті він навіть і не шукає в житті іншого змісту, крім того, що очевидний; народжується почуття заспокоєності, достатку, байдужості. Творчі здібності проявляються та розвиваються лише в активній продуктивній діяльності.

Творчі здібності людини – величина непостійна. Їх можна тренувати й розвивати як будь-яку сторону духовності людини. С.Л.Рубінштейн писав, що “здібності людей не тільки проявляються, але й формуються в їхній діяльності” [5, с. 176]. Людина, що володіє здібностями при відсутності інтересу до відповідної діяльності, “дасть менше”, ніж людина із загостреним інтересом до діяльності, що не володіє яскравими здібностями до неї [2].

Творчі здібності розвиваються в діяльності, що вимагає творчості. Вони є сукупністю психічних властивостей. Серед них виділяється група загальних якостей, що відповідають вимогам не одного, а багатьох видів творчої діяльності, такі як уміння бачити проблему; здійснювати дослідницьку діяльність; формувати гіпотези, визначати предмет досліджень; вибирати адекватні дослідницькі методи, проводити експерименти, робити узагальнення і т.п. [2].

Розвиток творчих здібностей І.Я.Лернер розглядає в плані передачі учням досвіду творчої діяльності, та виділяє наступні процесуальні риси: самостійне перенесення раніше засвоєних знань та вмій у нову ситуацію; бачення нової проблеми в знайомих, стандартних умовах; бачення нової функції знайомого об'єкта; усвідомлення структури об'єкта; пошук альтернативи рішення або способу розв'язання; комбінування раніше відомих способів розв'язання проблемних завдань у новий спосіб [6].

Дещо інший підхід до виділення компонентного складу знаходимо у О.Н.Лука. Він поділяє творчі здібності на три групи: здібності, пов'язані з мотивацією (інтереси та нахили); здібності, пов'язані з темпераментом (емоційність); розумові здібності. Учений зазначає важливість мотиваційного компоненту.

На його думку, творчі здібності самі по собі не перетворюються у творчі звершення. Для того, щоб отримати результат, досягти творчих звершень, необхідні бажання та воля, необхідна мотиваційна основа [7, с. 201].

В.О.Моляко серед компонентів творчих здібностей називає: оригінальність у рішеннях; пошуки нового; наполегливість у досягненні мети; самокритичність та критичність; гнучкість мислення; сміливість та міцність; енергійність [8].

Педагог В.І.Андрєєв [1] виділяє наступні компоненти творчих здібностей особистості студента:

- мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості;
- інтелектуально-логічні здібності;
- інтелектуально-евристичні здібності;
- світоглядні властивості особистості, що сприяють успішності творчої діяльності;
- етичні властивості особистості;
- здібності особистості до самоуправління в творчій діяльності;
- комунікаційно-творчі здібності;
- естетичні здібності, що сприяють успішності творчої діяльності;
- індивідуальні особливості особистості.

В.С.Шубинський пропонує систему творчих якостей особистості, що співвідноситься з етапами розробленого їм творчого процесу:

1) етап виникнення творчої ситуації – відчуття новизни, незвичного, чуйність до протиріч, критичність, схильність до творчого сумніву (сумніватися у всьому!), здатність відчувати внутрішню боротьбу, інформаційний голод (жадання пізнання);

2) евристичний етап – інтуїція, творча уява, відчуття краси, дотепність, здібність проводити аналогії, натхненність, оригінальність (нестандартність) мислення, сміливість, емоційна збудливість в творчій ситуації;

3) етап завершення – самокритичність, завзятість в доведенні справи до кінця, здібність користуватися різними формами доказів, обґрунтування результатів творчості, достатня широта та глибина знань, досвіду й умінь для втілення нового в духовні і матеріальні форми [13, с. 36].

Навчити студентів творчо мислити, аналізувати, зіставляти факти, самостійно думати, творчо підходити до процесу навчання, що у майбутньому стане основою їхньої професійної діяльності, – суть педагогічного процесу. Процес навчання повинен бути організований

таким чином, щоб перед студентами ставилися нові проблеми, з поступовим їхнім ускладненням, що забезпечувало б студентам не тільки міцні й глибокі знання, але й розвивало їхні творчі здібності.

Висновки та подальший напрямок дослідження. У процесі аналізу науково-педагогічних джерел та фахової літератури з'ясовано, що проблема розвитку творчих та евристичних здібностей студентів знаходить широке відображення як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці, але потребує подальшої розробки. Викладачі розуміють важливість та необхідність розвитку евристичних здібностей у процесі опанування навчальних дисциплін, однак у практиці викладацької діяльності спостерігається недостатнє розуміння сутності творчих здібностей, існують труднощі щодо їх розвитку. А отже, у процесі викладання своєї дисципліни викладачі не ставлять своїм завданням цілеспрямоване формування творчих здібностей особистості. Тому необхідна подальша розробка та конкретизація форм, методів, прийомів, засобів розвитку евристичних здібностей студентів та впровадження їх у навчальний процес.

Література

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 238 с.
2. Воробьев Н.Е., Мизюрова Э.Ю. Развитие творческой активности студентов при изучении дисциплин гуманитарного цикла (на материале преподавания иностранного языка в неязыковом вузе): Монография. – Волоград: Перемена, 2001. – 184 с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк. – М.: Просвещение, 1967. – 92 с.
4. Козленко В.Н. Психологические особенности креативности в старшем школьном возрасте и ее влияние на статус старшеклассника в учебной группе: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Московский пед. ин-т им. В.И.Ленина. – М., 1983. – 18 с.
5. Ларин А.Е. Обучение. Воспитание. Творчество. Проф. педагогика. – М.: Высш. школа, 1977. – 245 с.
6. Лернер И.Я. Проблемное обучение. – М.: Знание, 1974. – 64 с.
7. Лук А.Н. Психология творчества. – М.: Наука, 1978. – 127 с.
8. Моляко В.А. Психология творческой одаренности. – К.: Знание, 1978. – 46 с.
9. Психологія: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л.Трофімова. – 3-тє вид.,

- стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
10. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1990. – 484 с.
  11. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. – М: Наука, 1961. – 536 с.
  12. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с
  13. Шубинский В.С. Педагогика творчества учащихся. – М.: Знание, 1988. – 80 с.

О.Л.Марачковская

ПОВЕДЕНЧЕСКАЯ ГИБКОСТЬ КАК УСЛОВИЕ УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ МЕНЕДЖЕРА ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрывается сущность поведенческой гибкости, как одной из важных условий профессиональных действий менеджера образования. Актуализируются аспекты профессиональной компетентности менеджера образования.

In clause the essence of behavioral flexibility, as one of the important conditions of professional actions of the manager of formation reveals. Aspects of professional competence of the manager of formation are staticized.

Социально-экономические и политические реформы в стране радикально изменили смысл и содержание деятельности менеджера в сфере образования, это потребовало значительного усложнения задач и функций управленческих кадров.

Развивающее образование предъявляет особые требования к личности и деятельности руководителя. Поскольку педагогическая деятельность современного руководителя осуществляется в условиях динамичных, неожиданных, неоднозначных и полифункциональных ситуаций, он сталкивается с проблемами, связанными с противоречием между необходимостью мыслить и действовать по-новому и недостаточной сформированностью определенных личностных структур.

Система управления (менеджмента) представляет собой множество взаимосвязанных элементов, составляющих единое целое и реализующих процесс управления для достижения поставленных целей. Менеджмент образования ориентирован на динамическое приспособление образовательного учреждения к изменениям во